

Акта Велјуса (Acta Veljusa), Симпозиум “Велјуса“ по повод 900 години на манастирската црква Богородица Милостива (Eleusa) во селото Велјуса, Скопје 1984, 247.

Неодамна во издание на Филозофскиот факултет во Скопје излезе од печат Зборникот “Акта Велјуса“ кој ги содржи материјалите од симпозиумот “Велјуса“.

Во Зборникот најнапред се презентирани рефератите на Петар Миљковиќ—Пепек и на Бранко Панов, а потоа и научните соопштености на 26 автори.

Во рефератот на Петар Миљковиќ—Пепек под наслов: „Манастирот Богородица Милостива (Елеуса) од селото Велјуса“ (историско минато и ликовните вредности за историјата на македонската култура и историјата на византиската уметност), всушност, како што истакнува и самиот автор, се прави една есенцијална синтеза, во скратена верзија, од неговата монографија „Велјуса“ (1981). Во трудов, авторот се осврнува на суштинските прашања за овој културно-историски споменик, а имено на: манастирот Велјуса низ пишаните историски извори опфаќајќи го: а) периодот од 1080 година до крајот на XII век, како и б) периодот од XIII век до 1918 година, потоа прави осврт на архитектурата и археолошките наоди на манастирската црква, на мермерната декоративна пластика и мозаичките подови, на живописот и иконописот во Велјуса, на местото на манастирот во културната историја на Македонија, а и во општотизантиската и сл. Овие научни резултати што ни ги презентира авторот, секако се плод на една подолга временска истражувачка дејност почнувајќи од 1957—1972 година, кога како резултат на конзерватор-

ско-реставраторските интервенции, авторот утврдува дека манастирската црква во Велјуса, основана во 1080 година, во повеќе наврати низ вековите била надградувана. Притоа, авторот ги презентира историско-уметничките вредности, истакнувајќи дека „... ваквите поликонхални градби пред сè јасно го покажуваат општиот континуиран архитектурен развоен творечки процес на палеовизантиската и византиската доба на Македонија, но, едновремено, Велјуса во овој период укажува и на извесна поврзаност со некои вкоренети македонски архитектурни традиции од времето на словенските просветители — Климент и Наум — па наваму“ (39—40). Затоа и со право авторот заклучува дека... „денес може уште појасно да се оправда и горделивоста на Македонија со богатството на средновековното ликовно наследство во Струмичката област, каде биле создадени и такви уметнички дела во далечното минато што по своето значење ги надминувале тесните територијални граници“ (43).

Вториот реферат на Симпозиумот, презентираан од Бранко Панов на тема: „Струмица и Струмичката област во средниот век“ (VI—XI) е мошне обеман и во истиов се прави еден хронолошки преглед на настаните од историско значење за овој крај, почнувајќи од шестиот, па заклучно со единаесеттиот век, тесно сврзани настани со градот Струмица и нејзината поширока област во раниот среден век поконкретно, потпирајќи се на грчки, ла-

тински и кирилски извори авторот прави еден аналитичко-синтетички осврт според хронологијата на настаните, почнувајќи од времето на убикацијата на поенското племе Добер и Астраион на овој терен во руралните населби, па преку периодот на егзистенцијата на древномакедонската држава, потоа римското и византиското владеење, населувањето на Словените, поконкретно на племето Струмјани во овој крај, потоа егзистенцијата на овој крај во рамките на Стримонската склавинија (VI до средината на IX век), потоа прави осврт на македонската Самуилова словенска држава (969—1018 година), а се осврнува и на првиот век од византиското владеење (до крајот на XI век). Бранко Панов особено во трудов ја истакнува дејноста на Словенските просветители-Солунските браќа Кирил и Методиј, кои за потребите на Словените (Струмјаните) во 855 година ја напишале првата словенска азбука-глаголица. Потоа авторот се осврнува и на периодот од 893—916 година, кога Струмица станала средиште на епископската дејност на Климент Охридски, како и на 969-та година кога Струмица постанува значаен стратешки центар на Самуиловото Царство, за што говори и крвавиот настан—познатата историска битка на Беласица во 1014 (поконкретно на 29 јули истата година). Авторот се осврнува и на византиското владеење, кога овој крај постанал значаен стратешки пункт на Византиската империја, и на XI век кога во овој крај бил подигнат манастирот Велјуса, сè со византиска цел да се смират воинствените духови на овој борбен народ во овој регион.

Од научните соопштенија во Зборников, најнапред е поместен

трудот на Димче Коцо под наслов: „Прилог кон проучувањето на градот Брегалница“, при што авторот во заклучните разгледувања истакнува: „а) Досегашните проучувања на локалитетот ‘Град’ кај Горни Козјак не дадоа докази дека градот Баргала го продолжил животот под името Брегалница, и б) Потребни се натамошни проучувања по долината на реката Брегалница ако се сака да се открие овој град“. (79). Забележително место од областа на историјата на уметноста во Зборникот има и трудот на Константин Петров, „Делото на Кирил и Методиј во обновувањето на култот на Климент Римски во уметноста“, при што авторот ја расветлува проблематиката околу прашањето на претхерсонеските контакти на Кирил и Методиј со познавањето на литературата на Климент Римски, со неговиот култ и слично.

Од областа на историјата на уметноста и археологијата, во Зборников се поместени и трудовите на Загорка Расолкоска „Новооткриените цркви во Мородвис во контекстот на Мородвиската епископија“, и на Момчило Петровски „Подниот мозаик во црквата Св. Богородица (Елеуса) во селото Велјуса“. Во првиот труд З. Расолкоска говори за археолошките ископувања во локалитетот „Црквиште“ крај Мородвис—Кочанско, извршени од страна на Археолошкиот музеј од Скопје, при што биле откриени два објекти и тоа: трикорабна базилика и крстообразна црква, најверојатно со купола, при што, авторката се застапува за становиштето дека Мородвис во X—XI век претставувал епископско седиште. М. Петровски, пак, во своето соопштение, на компаративна база, докажува, дека мозаичкиот под на црквата Св. Бого-

родица (Елеуса), е изваден по примерот на мозаичниот под на црквата во с. Водоча крај Струмица, а и со оној од црквата Св. Софија—Охрид, како и Епископската црква во с. Мородвис.

Тепа Станишева во своето соопштение се осврнува на „результатите од хемиско-квантитативните анализи и минералогско-петрографските испитувања на малтерот од мозаичниот под во црквата Света Богородица (Елеуса) село Велјуса“, при што се презентирани резултатите од комплетната хемиска анализа на малтерот.

Антоније Николовски во својот труд „Григориј Пеџанов и другите струмички зографи“ се осврнува на ликовната активност на струмичките зографи: Ѓорѓи Вељанов, Григориј Пеџанов и Васил Ѓорѓиев во струмичкиот крај, а и во другите краишта.

Борис Петковски во соопштението „За спомениците на националноослободителната борба и на народноослободителната војна и Револуцијата во Струмица“ се осврнува на: споменикот на паднатите партизани во Струмица (1963) дело на Илија Аџиевски, потоа на споменикот на Гоце Делчев (1974) дело на Бранко Коневски, правејќи споредба со другите споменици во Републиката.

Трајан Витларски со своето соопштение „Велјуса како инспирација на сликарските учесници на струмичката ликовна колонија“, се задржува на групата сликари—гости на Струмичката колонија чии научен интерес е црквата во Велјуса.

Публикацијата „Акта Велјуса“ содржи и повеќе научни прилози од областа на историските науки. Во прв ред заслужува внимание да се одбележи трудот на Стјепан Антолјак „Дали ја Стримон Клисуре или

тема у раном средњем вијеку?“. Врз основа на опстојните и сестрани проучувања на постојните извори, Стјепан Антолјак доаѓа до заклучок дека темата Стримон постоела уште во IX век (кон крајот) и истата претставувала мошне значајна погранична тема.

Драгоцен прилог во Зборникот претставува и трудот на Владимир Мошин „Грчката архива на манастирот Богородица Милостива кај Струмица“, во кој авторот мошне опстојно се осврнува на документите што се однесуваат на манастирот Велјуса, а се наоѓаат во Ивирскиот манастир. Слична проблематика е презентирана и во трудовите на Христо Меловски. „За мотивите на подарувањата на манастирот Велјуса“ и на Невенка Ѓумурова—Јањатова „Некои компаративни согледувања за манастирските библиотеки во Велјуса и на Патомос“, како и трудот на Лидија Славева „Типик на манастирот Богородица Милостива во с. Велјуса кај Струмица“.

Од областа на историските науки во Зборникот се презентирани и трудовите на: Методија Соколовски: „Струмичката нахија во XIV век“ во кој врз база на нови архивски податоци за првпат се осветлени повеќе прашања од историјата на Струмица и Струмичко во XVI век. Тука се и прилозите на Александар Стојановски „Неколку податоци за струмичките манастири во XVI век“, врз кој потпирајќи се на турски документи, авторот, се осврнува на манастирот во Велјуса, а и на другите манастири од XVI век во Струмичко. Драгица Мијатовиќ во своето соопштение „Неколку необјавени словенски натписи и записи од Струмичкиот крај од XIX век“, се осврнува за прв-

пат на некои записи и натписи испишани од струмичките цркви. Од областа на просветата и школството забележително место имаат трудовите на Ристо Кантарџиев „Отворање на народни училишта во Струмичко и Струмица во 60-те и 70-те година на XIX век“, на Благој Стоичовски „За учителската дејност на Арсени Костенцев во Струмичкиот крај“ и на Александар Трајановски „Судирите на Струмичкиот револуционерен комитет со митрополитот Герасим во Струмица и Струмичко“.

Коста Цветанов во своето соопштение се осврнува на Манастирот во Велјуса во народноослободителната борба.

Во Зборникот се поместени и трудови од областа на фонетиката, а имено: Кита Бицевска се осврнува на „Струмичкиот апостол од XIII век“, Коста Пеев ни презентира „Поглед врз значењето и об-

разовањето на микротопонимите од Велјуса“, а Љубица Станковска се осврнува на „Средновековниот топонимски модел во Струмичко“.

Зборникот во себе сумира и два куси прилози од областа на музикологијата, а имено на Драгослав Ортаков кој се осврнува на „Музичкото минато на Струмичкиот крај и прилогот на Сотир Голабовски „Пеењето во гркокатоличката црква во Струмица“.

Презентиранов зборник претставува релевантен придонес за расветлување на културно-уметничките и историски сегменти на овој драгоцен културно-историски споменик на нашиот народ. Воедно Зборникот иницира натамошни проучување на останатите културно-историски споменици, кои го чинат културно-историскиот мозаик на македонскиот народ.

Александар ИЛИЕВСКИ

Сотир ГОЛАБОВСКИ, Традиционална и експериментална македонска музика, „Македонска ревија“ — Скопје, 1984.

Појавата на дела од културната историја на Македонија е добродојдена и благородна работа. Величината на еден народ се огледа во неговата културна историја и традиција. Еве пред нас се наоѓа книга што расветлува една страна од македонската културна историја — музиката, под наслов: „Традиционална и експериментална македонска музика“ од познатиот македонски композитор и музиколог м-р Сотир Голабовски. Оваа значајна публикација ја издаде „Македонска ревија“ од Скопје во рамките на својата библиотека „Критики и есеи“. Рецензенти се Властимир Николов-

ски и Драгослав Ортаков. Книгата содржи 172 страници + 24 фотокопии од ракописи, мелографирач материјал и фотографии од истакнати музички дејци. Во неа се застапени неколку наслови и поднаслови на одредени тематски целини.

Во почетокот е даден сосема кус предговор (7—8) од акад. Властимир Николовски во кој се истакнува важноста на оваа книга. За неа тој вели: „... претставува резултат на еден долгогодишен труд од областа на музичко-историското минато на македонскиот народ, кои истражувања допираат дури до времето на Климент Охридски“.